

Г. В. МЕЖЖЕРІНА

Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна
Електронна пошта: anvame1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8900-577>

НЕОФІЦІЙНИЙ АНТРОПОНІМ *ПЕТРЬ ГОУГНИВЫИ*.1

Стаття присвячена з'ясуванню мотиваційної основи, реконструкції референтних зв'язків, денотативних ознак неофіційного антропоніма *Петр ь Гоугнивыи*, наявного в оригінальних і перекладних східнослов'янських писемних пам'ятках (Лаврентіївському літописі, «Хроніці Георгія Амартола», «Давньослов'янській кормчій XIV титулів» та ін.). Антропонім належить двом особам — Александрійському патріарху V ст. Петру III (Πέτρος Μογγός) і «літописному» римському ересіарху IX ст. Висловлено припущення про те, що Петро III отримав неофіційне ім'я за життя в середовищі монофізитів. Доведено, що у внутрішній формі неофіційного пропріального імені Μογγός і його перекладного відповідника *Гоугнивыи* знайшов відбиття перехід від оцінки людини за фізичними вадами до оцінки релігійно-етичної, від значення 'який має охриплий, неясний голос' до значення 'єретик'.

У зв'язку з реконструкцією денотативних ознак неофіційного антропоніма *Петр ь Гоугнивыи* простежено його використання в писемних пам'ятках після XIII ст. та розглянуто ряд дискусійних питань, серед яких походження «Промови філософа», час включення в літописну статтю сказання про Петра Гугнивого, факт існування римського папи на ім'я *Петр ь Гоугнивыи*, етнічні корені ересіарха та ін. Показано, що Петро Гугнивий привніс у католицьке віросповідання єретичне вчення, зорієнтоване на язичницькі та іудейські догмати. Денотат другого компонента в неофіційному імені *Петр ь Гоугнивыи* включає ознаки, які виникли в процесі переосмислення первинної семантики іє. *gou-(n-) та його континуантів. У східнослов'янських дериватах розвинулася семантика невдоволення, насміхання, зневаги. На той час, коли сказання про Петра Гугнивого було внесено в літописну статтю *988 р., у словотвірному гнізді з коренем **-rou(r)-** уже відбувся перехід до культурної семантики. Денотативні компоненти етнокультурного плану, які входять до змісту антропоніма *Петр ь Гоугнивыи*, у своїй сукупності повторюють семантичну структуру слова *єретик*. Поєднання історико-лінгвістичного аналізу з історико-культурологічним, урахування як історичних фактів, так і інформації, засвідченої в апокрифічних сказаннях і наукових версіях, дає підстави для того, щоб вважати «літописного» Петра Гугнивого реальною історичною особою.

Ключові слова: Київська Русь, неофіційний антропонім, семантика, історико-культурологічний аналіз, *Петр ь Гоугнивыи*, Петро Монг.

Неофіційні антропоніми, ужиті в писемних пам'ятках Східної Славії XI–XIII ст., потребують «індивідуального підходу» до кожної одиниці, який передбачає з'ясування зв'язку того чи іншого іменування з конкретною особою. Оскільки реконструкція неофіційних іменувань здійснюється переважно з фрагментарним залученням історичного контексту, глибинні мотиви надання особі другого імені нерідко так і залишаються невиявленими. Недооцінюється, відсувається в маргінальну область роль історичних чинників у появі неофіційного імені, а саме ім'я сприймається як джерело лише лінгвістичної інформації. У результаті склалася ситуація, коли «антропоцентризм та увага до суб'єктивного фактора в мові не знайшли належного відбиття в сучасній теорії історичної антропоніміки, яка традиційно розглядається з погляду формування основних антропонімічних категорій: власного імені, по батькові, прізвиська, а також їхніх похідних одиниць» [Городилова : 80].

Виникнення неофіційного антропоніма супроводжується збагаченням семантичної структури апелятива новими смислами, асоціативними зв'язками, латентними семами. Як зауважує С. М. Смольников, «при конкретно-референтній номінації екстенціонал імені (апелятива або оніма) зводиться до одиниці, референтне значення витісняє на другий план закріплене за словом у мові поняття, яке є узагальненням властивостей ряду однорідних предметів» [Смольников : 12]. Якщо у функції апелятива виступає прикметник / субстантивований прикметник / іменник, який маркує фізичні вади людини, зокрема дефекти мовлення, при утворенні неофіційного антропоніма пряме значення може ускладнюватися додатковими конотаціями і появою переносного значення. Субстратом для постпозиційних компонентів неофіційних антропонімів Михаїл II Травл і Петрь Гоугнивыи слугували однотипні апелятиви з прозорою внутрішньою формою, але розвиток первинного значення відбувався в різних векторах. Візантійський імператор Михаїл II (820–829 рр.) увійшов в історію під іменем Михаїл II Травл, де компонент Травл (дгр. *Травлός* означає 'шепелявий, картавий' — Косс., 329) не тільки вказує на особливості мовлення, а й виконує інвективну функцію, має негативну конотацію соціального характеру, маркує неповагу до імператора з боку підданих, викликану його «нешляхетним» походженням, поганою освітою та невдачами в зовнішній політиці¹. Набуваючи різного змісту залежно від численних обставин (змінення в часі «перспектив бачення»; позиція того, хто дає прізвисько; наявність кількох власників нового імені тощо), семантика неофіційного антропоніма ніколи не залишається в одній площині, складається зі смислових шарів. Подібного висновку дійшла І. О. Кюршунова, досліджуючи наявні в пам'ятках XV–XVII ст. неофіційні антропоніми Карелії: «Слід за прізвишком, зафіксованим у пам'ятках писемності, бачити не один мотив, а комплекс мотивів іменування, і, більше того, як і в некалендарних власних імен, у прізвиस्क слід ураховувати можливу дифузію мотиву іменування» [Кюршунова : 160].

Засвідчений у писемних східнослов'янських пам'ятках XI–XIII ст. антропонім *Петрь Гоугнивыи* (*Гугнивыи*, *Гоугънивыи*, **ГОУГНИВЫ**, **ГЪГНИВЫИ**, **ГЪГНИВЫЙ**) давно має ореол таємничості, але дискусії, які майже два століття тривають навколо цього імені та його власника, не виходять за межі

¹ «М. II Недорікуватий був зведений на престол (820) прямо з тюрми <...> Людина низького походження й погано освічена, він утримався на престолі до самої смерті, хоча не мав успіху в зовнішніх справах» [Византийские... : 480].

наукової літератури з історії церкви. Зовні проста внутрішня форма апелятива *гоугнивыи* створює ілюзію можливості перенесення її на зміст антропоніма *гоугнивыи* і фактично перешкоджає пошуку додаткових мотивів, які лежать в основі другого, неофіційного імені історичної особи. Спробуємо з'ясувати, якій особі — міфічній чи реально-історичній — належить ім'я *Петръ Гоугнивыи*, виявити функціональне призначення та мотиваційну основу неофіційного антропоніма, реконструювати референтні зв'язки, денотативні та конотативні компоненти змісту, поєднавши лінгвістичний аналіз з історико-культурологічним.

Ім'я *Петръ Гоугнивыи* фігурує в «Повісті временних літ» у статті *988 р., а саме в тій її частині, яка має назву «Промова філософа» (промова Корсунського єпископа на честь хрещення кн. Володимира). «Промова філософа» складається з трьох взаємопов'язаних, послідовно розташованих трактатів: розповідь про хрещення кн. Володимира, сказання про сім Вселенських Соборів, застереження проти латинської віри та ересі. Трактат проти латинської віри та ересі завершується сказанням про Петра Гугнивого: «На *ѣ*-мь сборѣ <...> вси [со] своими еп(и)(с)(ко)пы сходѣшеса и пр(о)славѣху [вѣ]ру по семь же сборѣ . Петръ Гугнивыи со инѣми шедъ в Римъ. и пр(е)(с)т(о)лъ въсхвѣтивъ . и разъвр(а)ти вѣру . ѿвергъса ѿ пр(е)(с)т(о)ла ІАр(у)(со)л(и)м(с)ка . и Олександрьскаго [и] Ц(а)рѣграда . и Онтиахискаго възмутиша Италию всю . сѣюще оученье свое» (*988, ПВЛ-1, арк. 40; т. с. *988, ЛР, арк. 64 зв.; *988, ПВЛ, ЛИ-3, арк. 43 зв.; *988, ЛН, арк. 65). Спроби дослідників з'ясувати, хто саме приховується під іменем *Петръ Гоугнивыи*, успіху не мали.

У середині ХІХ ст. А. М. Попов прокоментував зроблені німецьким церковним істориком Ж. Гергенретером у праці «Photius, Patriarch von Konstantinopel» (1867) припущення стосовно особи Петра Гугнивого: «Можливо, говорить він, під Петром гугнивим мається на увазі Petrus Mongus, патріарх Александрійський, або Petrus Damiani <...>, або Петръ Амієнський, або Petrus Lombardus» [Попов : 18–19]. Першим у цьому ряду стоїть Александрійський патріарх Petrus Mongus.

«Древне-славянская кормчая ХІV титуловъ безъ толкованій» містить переклад імені Пётрос Моүү́ос: «ѧ̀ло Пётров тоѧ Моүү́оѧ» — «**Ѡ петра гоугънивыаго**» (ЕКорм., арк. 285а). Цілком зрозуміло, що в літописах і Кормчій ідеться про різних осіб, яких розділяє величезний проміжок часу: «літописний» *Петръ Гоугнивыи* з'явився в Римі після VII Вселенського собору 787 р. («На *ѣ*-мь сборѣ <...> по семь же сборѣ Петръ Гугнивыи со инѣми шедъ в Римъ» — *988, ПВЛ-1, арк. 40), а *Петръ Гоугнивыи*, який згадується в Кормчій, жив на чотириста років раніше. Чим можна пояснити такий збіг імен?

Пётрос Моүү́ос. У складі імені Пётрос Моүү́ос (Петро Монг) другий компонент являє собою неофіційне іменування патріарха V ст. Петра III Александрійського († 489²). Щоб з'ясувати мотиваційну основу неофіційного імені патріарха, звернімося до деяких моментів його діяльності.

² Як пише Євагрій Схоластик, 477 року після смерті патріарха Тимофія II «александрійські єпископи своєю власною владою обрали Петра, на прізвисько Монг. Ця подія дійшла до відома Зенона і викликала в нього обурення. Тому Петра він засудив до смертної кари» [Євагрій... : 62]. Петро Монг помер 489 р. [Поснов : 258]. Орієнтуватися на «Літопис Феофана», який прив'язує дату смерті Петра Монга до 482 р. («В сем году умер Петр Монг в Александрии» — *482, ЛФеоф.), можна

Основні положення IV Вселенського (Халкідонського) собору 451 р. [Болотов : 279–311], який проголосив двоєдину природу Ісуса Христа, були скептично сприйняті на Заході й категорично заперечені на Сході, особливо в Сирії, Вірменії, Єгипті, де «значна частина населення належала до прихильників монофізитства» [Вселенский...]. Серед найактивніших діячів антихалкідонського руху був скандально відомий архієпископ Єгипту Петро. Коли 482 р. з'явилася перспектива посісти трон патріарха, він змінив свої принципи і за вимогою імператора Зенона підписав церковний статут «Формула єдності», або «Енотикон» (ενωτικον)³. «Літопис Феофана» повідомляє про ці події: «В это же время умер Тимофей Елур, а на его место возведен Петр Монг, человек злой и вредный, враг истины, уже раз отлученный от Церкви. Он рукоположен был епископом также отлученным. Некоторые монахи, движимые божественною ревностью, изгнали его, после тридцатишестидневного разбойнического правления» (*469, ЛФеоф.).

Оскільки монофізітам небезпідставно здавалося, що в «Енотиконі» майже немає не те що анафеми, а навіть критики Халкідонського собору⁴, вони вимагали від Петра конкретних дій проти формул собору. Унаслідок тиску радикальних монофізитів «Петро Монг почав пристосовуватися. <...> Петро Монг повинен був говорити проповіді в колишньому стилі та запевнювати, що поглядів він не змінив. Він навіть говорив проти Халкідона, без анафем <...> Водночас він писав Акакію Константинопольському листи, сповнені шани до Халкідонського собору» [Карташев : 224]. Отже, як священнослужитель Петро III Монг виявляв непослідовність у поглядах і вчинках і, намагаючись пристосуватися до влади, паралельно висловлював прямо протилежні думки. Шукаючи компромісу з церквою та владою, монофізітами і халкідонітами, Петро III був змушений «стирати межі», нечітко тлумачити положення Халкідонського собору, туманно, неясно висловлювати свою позицію. Це у свою чергу могло послужити однією з причин виникнення його другого імені — *Μοῦγός*, яке є переосмисленням прямого значення 'з охриплим, неясним голосом' давньогрецького слова *μῦγός* (Косс., 214). Оскільки церковний діяч першої величини, ідеолог антихалкідонського руху, патріарх навряд чи міг мати дефекти артикуляції, цілком очевидно, що в пропріальному імені *Μοῦγός* ознака 'неясний' актуалізує зв'язок насамперед із вторинним значенням: відбувся перехід від оцінки людини за фізичними вадами до оцінки релігійної, етичної, від прямого значення 'який має охриплий, неясний голос' до переносного 'який навмисно неясно, нечітко виражає релігійні погляди' (у даному випадку на догмати Халкідонського собору).

Скоріше за все в V ст. дгр. *μῦγός* було сповнене особливих конотацій у мові спілкування віруючих — кліриків, церковних людей, мирян, де вживалося на позначення єретиків. На користь такого припущення служить ви-

лише з урахуванням того, що хронологія подій у літописі має похибку.

³ «Імператор Зенон (476–481) намагався забезпечити єдність Візантійської імперії за допомогою едикту про релігію (Енотикону), виданого в 482 році. Це створене патріархом Акакієм віровчення було спрямоване на досягнення компромісу між кафоліками і монофізітами» [Гергей].

⁴ «В енотиконі Зенона Халкідонський собор не заперечувався, але питання про нього обходили мовчанням. Це була уніоністська спроба обійти факт існування Халкідонського собору» [Болотов : 329]; «Зенон визнав за необхідне заспокоїти монофізитів поступками на словах, не порушуючи сутності Халкідонського Собору» [Поснов : 257].

значення слова *ερесь* в Енциклопедичному словнику Брокгауза та Ефрона: «Єресь, еретики. — На мові церковної догматики Є. означає свідоме і навмисне ухилення від ясно вираженого (курсив наш. — Г. М.) і сформульованого догмата віри християнської, і водночас — виокремлення зі складу церкви нової спільноти. Є. треба відрізнити: від 1) розколу <...>, 2) від ненавмисних помилок у догматичному вченні <...> Такі помилкові судження трапляються нерідко <...>, коли була наявна велика свобода думок у галузі богослов'я, а істини церковного вчення не були ще сформульовані в символах і подібних віровченнях соборів вселенських» [Барсов 1894 : 671]. Етнокультурні денотативні компоненти, які входять до змісту неофіційного пропріального імені дгр. *Μοῦϋός*, у своїй сукупності повторюють семантичну структуру слова *ερετικ*: 'той, чия думка в питаннях релігії відрізняється від канонічної', 'той, хто неявно виражає думки', 'той, хто хибно тлумачить догмати вселенського собору'. З великою часткою вірогідності припускаємо, що неофіційне ім'я *Μοῦϋός* дали Петру III саме монофізити, які бурхливо виявляли незадоволення мінливою позицією свого ідейного ватажка. Добре знаючи Біблію, монофізити, безперечно, вкладали в це ім'я теологічний смисл: ім'я *Μοῦϋός* містить алюзію на біблійний фрагмент «во ѡны д(ь)нии оуслышать глусии словеса книжнаа . и яснь будеть *языкъ гугнивы(х)*» (*988, ПВЛ-1, арк. 41 зв.), де словосполучення «языкъ гугнивы(х)» означає 'мова, слова, учення тих, хто свідомо або несвідомо ухилиється від догматів християнської віри'. О. В. Зуєва, розглянувши проблему з іншого боку, проаналізувала способи вербалізації уявлення про латинів як носіїв негативних лінгвокомунікативних властивостей і дійшла висновку, співзвучного з нашим: «Грецький автор, а слідом за ним східнослов'янський літописець реалізують <...> метафору: гугнивы 'німий, недорікуватий, гугнявий' (СлРЯ XI–XVII вв., IV, 154) > гугнивы 'нехристиянин'» [Зуєва: 27].

Під іменем *Μοῦϋός* церковний діяч Петро III, певно, був відомий ще за часів його переорієнтації в питаннях доктрини Халкідонського собору, тобто в період з 482 р. до 489 р. — з початку боротьби за патріарший стіл і до смерті. Спробуємо визначити, коли і завдяки кому неофіційне ім'я *Πέτρος Μοῦϋός* перетворилося на *Петръ Гоугнивыи*.

У кінці 570-х — на початку 580-х років у Константинополі уклали «Синтагму XIV титулів» — церковно-юридичний збірник, основним змістом якого є християнські канони Вселенської Церкви; «зібрання 14 титулів є анонімним <...> Час появи цього збірника було визначено К. Е. Цахаріє. Це могло бути "близько 580 р.", або, точніше, після 578 р.» [Щапов : 50]. І. В. Платонов з'ясував, що збірники укладали на основі попередніх канонів з посиланнями на більш ранні документи: рішення соборів «свято зберігали в державних і церковних архівах, і звідти діставали для укладання канонічних збірників, <...> як це можемо з'ясувати з посилань, зроблених отцями соборів, <...> на існуючі в їхній час зібрання постанов попередніх соборів» [Платонов : 97]. Якщо «Синтагму XIV титулів» уклали близько 580 р., то найближчими архівними документами, якими користувалися її укладачі, є правила V Вселенського собору 553 р., а далі — правила IV собору (Халкідонського) 451 р. Немає сумнівів, що в церковних документах між 490 р. (Петро III помер 489 р.) і 580 р. патріарх Петро III уже фігурував під неофіційним, даним йому за життя іменем *Μοῦϋός*, яке в колі священнослужителів мало негативну конотацію, кваліфікувало його релігійні погляди як еретичні і «відсилало» до подій, пов'язаних з підписанням «Енотикону».

У IX ст. «Синтагму» доповнили церковними правилами та пов'язаними з церковними справами цивільними законами, у результаті чого 883 року з'явився збірник змішаного типу — «Номоканон». Скрупульозно проаналізувавши полеміку, яка розгорнулася навколо авторства, кількості та складу редакцій «Номоканону», протоієрей Владислав Ципін зробив висновок про те, що та частина збірника, в основі якої лежить «Синтагма IV титулів», була укладена патріархом Фотієм I Константинопольським [Цыпин : 98]. Патріарх переклав грецький текст, зробивши його доступним для слов'ян. Зважаючи на те, що «до складу Збірника <...> приєднані були <...> канони соборів, які Фотій тримав у 861-му і 879-му роках» [Платонов : 98], а збірник вийшов у 883 р., а також знаючи, що Фотій посідав патріаршу кафедру спочатку в 858–867 рр., а потім в 878–886 рр. [Платонов : 6, 23, 70, 76], можна говорити про те, що Фотій I працював над редагуванням, доповненням і перекладом «Синтагми» під час свого другого періоду перебування на патріаршій кафедрі. Скоріше за все, активна робота над «Синтагмою» розпочалася після реабілітації та відновлення Фотія I на патріаршому столі, тобто не раніше 878 р., а завершилася не пізніше 883 р. Саме тоді, між 878 р. і 883 р., Фотій I переклав ім'я Πέτρος Μογγός, вдаючись до більш складного способу перекладу, ніж транслітерація, оскільки в контексті церковного документа переносне значення дгр. μογγός було значущим, сповненим особливого релігійного змісту. Знайдений Фотієм I слов'янський відповідник *Петрь Гоугнивыи* мав виконувати в перекладі «Синтагми» таку саму функцію, що й ім'я Πέτρος Μογγός у грецькому тексті.

Разом із «Синтагмою XIV титулів» імена Πέτρος Μογγός і *Петрь Гоугнивыи* потрапили в «Кормчу XIV титулів» («ἀπό Πέτρου τοῦ Μογγού» — «**Ѡ петра гоугънивааго**» — ЕКорм., арк. 285а). В. М. Бенешевич зазначає, що «в основі видання слов'янського тексту лежить найдавніший і найправильніший так званий “Єфремовський” список його — *Моск. Синод. Библиот.* 227 (за старим катал. 148) пергам. XI–XII ст.» [Бенешевич : I], а Єфремовська Кормча у свою чергу так само, як і інші Кормчі XV–XVII ст., містить «переклад грецької канонічної Синтагми XIV титулів III редакції початку IX століття» [Троицкий : 7].

Петро III — не єдиний патріарх, якому дали друге, неофіційне, сповнене негативного змісту ім'я. Усталені прізвиська отримали Тимофій II Елур і Тимофій III Салофакіол, які були в опозиції до Петра III та один до одного: монофізити «заволоділи головною церквою в Александрії і поставили собі патріархом ченця Тимофія, прозваного за його хитрість Елуrom (Αἰλουρος — *вертун, хвіст, кіт*)» [Поснов : 256]; патріарх Тимофій III (460 – 475, 477 – 475) мав друге ім'я Салофакіол (Σαλοφαιολος), що водночас означає *Біла Шапка* та *Хитка Шапка* [Тимофей III; Карташев : 220]. Але хоча всі трое — Тимофій II, Тимофій III, Петро III — брали участь у «престольних» інтригах, *єретиком* прозвали лише Петра III.

У «Кормчій XIV титулів» ім'я Μογγός ужите в трактаті пресвітера Софійського собору Тимофія Константинопольського «Тимоѡея, пресвитера Кп., о способахъ принятия еретиковъ», а саме в переліку «ереси безглавныхъ», точніше, у фрагменті «Ακίφαλοι» (ЕКорм., арк. 276а–287а). Монахи, які відійшли від Петра III після того, як він підписав статут «Формула єдності», отримали назву акефали (дгр. Ακίφαλοι 'безголовий' — Косс., 180), або ст.-сл. **везглавнници: «отъвъргъшася . Ѡ петра гоугънивааго . приимъшаго таково кдиньство»** (ЕКорм., арк. 285а). Давньоруський імен-

ник *безглавниці* (множ.) мав значення 'єретики, які належать до секти, що зреклася свого патріарха, голови' (СДРЯ XI–XIV, I, 113). Вважається, що своїм учинком Петро III поклав початок тридцятип'ятирічному церковному розколу «Акакіанська схизма» (484–519 рр.). Говорячи про христологічні спори, зокрема про схизму Акакія, Вільгельм де Фріс зазначає: «У Римі були переконані, що Петро Монг — єретик, і що тому патріархів константинопольських, які перебували в церковному спілкуванні з ним та його наступниками, можна було підозрювати в ересі. Рим розірвав відносини з Константинополем» [Вільгельм де Фріс]. Єретиком Петра III назвали ще за життя: спочатку монофізити, потім Константинопольський патріарх Акакій, завдяки якому⁵ імператор віддав Петру III Александрійську кафедру («Сам Акакій називав Монга єретиком» [Барсов 1878 : 92]), потім Собор 484 р. (папа «Фелікс, який вже отримав свідчення про дії своїх легатів у Константинополі, негайно скликав (484 р.) собор, на якому відлучив їх від св. причастя і повторив анафему над Петром Монгом» [Барсов 1878 : 94]).

Слов'янський еквівалент імені Пётрос Моүүός наявний не тільки в «Кормчій XIV титулів», а й Рязанській кормчій 1284 р.: «цей "Петръ гугнивий" епископ Александрійський <...> Ось справжнє свідчення Рязанської Кормчої 1284 р. <...> **Ѡтвьрчьшасѧ Ѡ петра гоугниваго <...> безглавнии не прикмяють петра гоугниваго**» [Попов : 20]. Натомість у зробленому В. О. Матвєєнко і Л. І. Щеголевою сучасному перекладі «Хроніки Георгія Амартола» невинувато використано ім'я Петр Гундосый: «он своими руками стер со святого диптиха имя Петра Гундосого <...> А этот Гундосый был в Александрии епископом и злым еретиком» (XI, сп. XIII–XIV, ГАмарт., 328). Коригування зробленого Фотієм I перекладу неофіційного імені патріарха і відхід від свідчень Рязанської Кормчої 1284 р. є неприйнятними. На жаль, довільний переклад давнього неофіційного антропоніма призвів до повного викривлення його внутрішнього змісту.

Отже, між 878 р. і 883 р. Фотій I переклав «Синтагму XIV титулів», а разом з нею ім'я Пётрос Моүүός, знайшовши для нього слов'янський відповідник *Петръ Гоугнивыи*. Фотій I прагнув передати не звучання імені, а його значення, «підтекст», зберегти внутрішній зміст неофіційного антропоніма, указавши на відхилення в релігійних поглядах патріарха, відступ від догматів вселенського собору.

Петръ Гоугнивыи. Повернімося до «літописного» Петра Гугнивого. У писемних пам'ятках компонент *Гоугнивыи* майже завжди стоїть у постпозиції до імені *Петръ*: «Петръ Гугнивыи со инѣми шедь <...> Петръ Гугнивыи <...> разьвр(а)ти вѣру» (*988, ПВЛ-1, арк. 40); «О Петръѣ Гугнивьѣмъ <...> не малу времяни минувшу, Петръ Гугнивий...» (*988, ЛНик-1, IX, 56); «папа великаго престола Римскаго Петръ Гугнивий» (О вере-1588, арк. 176); «Петра гугниваго папежа» (О вере-XVII); «папа в Риме Петръ гугнивий» (Обличит., 37–38); «Петр Гугнивыи. сей беззаконник» (Крещ.Лат.1621); «папа великаго престола Римскаго Петр Гугнивий» (Сказ. о лат.); «О папе Петре Гугнивом» (О папе-XVII); «папы Петра Гугниваго» (Служ.Иос.1647); «беззаконный Петр гугнивий» (Чин от ереси); «папа Петръ Гугнивий» (Посл. Правов., 407); «сына сатаны, папы Петра гугниваго» (Дим. Серб.); «**того петра гжгниваго**» (XI, сп. XV, Сл. Феод. о лат., 25); «**петръ гоугнивыи**

⁵ «Зинон, по совету Акакия, заставил всех восточных епископов подписаться под мирною грамотою касательно общения с Петром Монгом» (*480, ЛФеод.).

въ римѣ» (Сербський требник за сп. XV ст.; цит. за: Попов : 27); «**соблазнил же є петръ гоугнивыи**» (не пізн. XIII, сп. 1538, ЕтноТрактат, 16); «**а латынѣ мало петромѣ гѣгнивыимѣ**» (Никифоровський зб. XV ст.; цит. за: Вершинин, Андрейчева : 86). Препозиційне використання слова *гоугнивыи* знайдене в пам'ятках «Слово о немечскомъ прелщени...» і «Сказаніе» про Мамаєво побоїще: «**надѣчи ихъ гѣгнивыи петръ єреси**» (сп. к. XV, Сл.Нем. Прелщ., арк. 204); «законъ гоугниваго Петра» (Мамай-3, XVI, 53). Абсолютне переважання постпозиційного розташування компонента *Гоугнивыи* над препозиційним вказує на його особливий статус неофіційного антропоніма.

Для реконструкції мотиваційної основи неофіційного антропоніма *Петръ Гоугнивыи* необхідно з'ясувати обставини, за яких вона виникла і сформувалася. Найперші згадування про Петра Гугнивого містяться в «Промові філософа» у складі Лаврентіївського, Радзивілівського, Іпатіївського, Новгородського, Никонівського літописів, датовані *988 р. У Никонівському літописі сказання про Петра Гугнивого виділено в окрему частину Промови — «О **Петрѣ Гугнивѣмѣ**» (*988, ЛНик-1, IX, 56).

Внутрішній зміст антропоніма *Петръ Гоугнивыи* залежить від жанрово-стильових особливостей і функціонального призначення «Промови філософа», її місця в літописі — документі, хронографі, в якій літописець вносив виключно важливі, всебічно перевірені дані. Через відсутність надійних джерел «Промови філософа» виникла думка про те, що насправді ніякої промови не було (Є. Є. Голубинський, О. О. Шахматов, О. В. Творогов, митрополит Макарій, Н. І. Мілютенко, В. Я. Петрухін; детально див.: Похилько : 409) і ми маємо справу з літературним твором невідомого автора. «Систематизація історичних уявлень, — пише А. С. Дьомін, — переростала у творчість. Перекладні історичні твори почали поповнюватися оригінальними давньоруськими переробками. Ось особливо виразний приклад. Надзвичайно рано, уже в кінці X ст., за життя київського князя Володимира Святославича, який хрестив Русь, невідомий нам автор склав досить довгий твір, так звану “Промову філософа”, якою якийсь грецький філософ нібито просвіщав князя Володимира перед хрещенням» [Демин : 135]. Протилежного висновку дійшла І. І. Єршова, яка розглянула проблему походження «Промови філософа» в аспекті русько-візантійських відносин IX–X ст., зокрема у зв'язку з роллю Хазарського каганату і корсунських земель у вирішенні геополітичних та релігійних питань: «Літописець не вказує, що саме Костянтин Філософ проголошував свою проповідь руському князеві. <...> Водночас паралель князя з хазарським каганом та відсилення до місії солунських братів, скоріше за все, допускалися цілком свідомо. У цьому вбачається мета показати, що майстерного філософа, який виголошує істинне вчення, за статусом Володимиру Хрестителю мало бути надано» [Єршова].

Відхиляючи думку про те, що «Промову філософа» написав літописець, Н. П. Похилько визначила адресата, функцію та жанрову специфіку трактату: «Зміст і структура Промови філософа сягають, імовірно, візантійської літургійної традиції читання під час посту монологічного тексту, складеного для потреб оглашення <...> Огласительне читання перетворилося на “бесіду” під пером літописця-редактора, який добре уявляв давню церковну практику традиційного оглашення в його тричастинному структуруванні. Редактор, який включив у текст “бесіди” апокрифічні сюжети, орієнтувався на аудиторію, яка перебувала під враженням гетеродоксальної проповіді квазідуалістичного толку, <...> мала еретичні уявлення про Втілення, Хрест, Творіння

світу і людини. <...> На етапі “протибогомільського” редагування *Промова філософа* набула неявно вираженої полемічної інтонації, яка отримала набагато більшу різкість в “антиюдаїстській” інтерполяції» [Похилько : 438]. Усі аргументи свідчать на користь того, що «Промова філософа» — не результат літературної творчості літописця, а текст промови грецького проповідника, документ епохи, в якому навряд чи було місце легендам і вигадкам.

Зміст антропоніма *Петрь Гоугнивыи* розкриється тільки в контексті релігійних настроїв конкретного історичного періоду. Насамперед необхідно визначити, коли і з якого джерела сказання про Петра Гугнивого потрапило в літопис. В історіографії закріпилася версія, за якою «Промову філософа», а, відповідно, і трактат проти латинів разом зі сказанням, було внесено в літописну статтю *988 р. не безпосередньо після промови грецького проповідника, а через 66 років або навіть пізніше. Починаючи з ХІХ ст., час включення в літопис антилатинського трактату пов’язують з другою половиною ХІ ст., коли відбулося остаточне розділення церков на римсько-католицьку і східногрецьку. Саме А. М. Попов висловив думку про те, що стаття *988 р. була написана в другій половині ХІ ст.: «Літописну статтю не можна відносити до 988-го року, тобто зводити її до того початкового періоду в історії розділення церков, коли в грецькому духовництві жили поняття Фотія патріарха. За змістом своїм вона має бути віднесена до більш пізнього часу, до другої половини ХІ століття, тобто до часу остаточного розділення церков» [Попов : 16–17]. Такої ж позиції дотримувався О. С. Павлов, вважаючи, що сказання про Петра Гугнивого з’явилося в літописі у другій половині ХІ ст.: «Отже, коли б не був зроблений слов’янський переклад цієї оповіді, але в літописі він є не більш як складовою частиною одного літературного цілого, яке належить руці другої половини ХІ століття» [Павлов : 9].

Припущення А. М. Попова і О. С. Павлова, хоч і були підтримані в ХХ ст. і навіть ХХІ ст., але видаються непереконливими. Після того, як у Корсуні в 988 р. Володимир прийняв християнство, до Києва приїхав Корсунський єпископ, де прочитав проповідь на честь знаменної події, розставивши акценти у відносинах між Римом і Візантією. Із прийняттям християнства Руська церква автоматично потрапила під юрисдикцію Константинополя, і в цьому контексті проповідь Корсунського місіонера не просто мала велике значення, а була настановою, орієнтиром у спілкуванні з Римом. А тому невключення в *988 р. або невдовзі після цього року проповіді Корсунського єпископа в літопис могло означати невизнання Руссю юрисдикції Візантії.

Якщо виходити з того, що проповідь грецького єпископа, а разом з нею і антропонім *Петрь Гоугнивыи*, включили в літопис після 1054 р., то на ній неодмінно мали б відбитися церковні настрої та зміст документів церковно-канонічного права тих часів. Найважливішим з таких документів є складений в середині ХІ ст. київським митрополитом грецького походження Єфремом антилатинський трактат. Але чи є сліди цього трактату в сказанні про Петра Гугнивого? Зіставлення переліку звинувачень проти Петра Гугнивого в проповіді Корсунського єпископа з переліком відхилень Латинської церкви від християнської традиції в трактаті митрополита Єфрема показало відсутність прямих текстових збігів. Суттєві змістові відмінності мають навіть тематично близькі фрагменти; фактично, у них ідеться про різні звинувачення: «ови бо попове ѿдиною женою . ѿженѣвъса служатъ . а друзии до семье жены поймаючи» (*988, ПВЛ-1, арк. 40) і «визнання законними шлюбів двох братів на двох сестрах» (у переліку Єфрема) [Чичуров : 124–125]; «попове

<...> пращають же грѣхи на дару» (*988, ПВЛ-1, арк. 40) і «помазання єлеєм на знак відпущення гріхів» (у переліку Єфрема) [Чичуров : 124–125]. Невідомо, наскільки великим був перелік «римських» відхилень у проповіді Корсунського єпископа, але зрозуміло, що складений він був не на основі і не під впливом списку митрополита Єфрема. Імовірніше, «**вини**» Петра Гугнивого в літописній статті *988 р. взяті з переліку звинувачень, який містився в проповіді Корсунського єпископа. Укладений для усного виголошення, перелік міг бути великим, якщо взяти до уваги жанровий характер тексту, а також те, що в подібних списках кількість звинувачень звичайно сягала кількох десятків⁶. Завершальне зауваження «єже єсть злѣе всего» (*988, ПВЛ-1, арк. 40) свідчить, що хроніст називає лише ті відступи від віри, які, на його погляд, є найтяжчими.

Наведені обставини вказують на те, що 1) включений у літопис фрагмент зі звинуваченнями проти Петра Гугнивого був написаний до розколу церков 1054 р., 2) сказання про Петра Гугнивого є частиною виголошеної в Києві проповіді Корсунського Філософа і 3) було внесене в літописну статтю *988 р. безпосередньо або невдовзі після проповіді.

На відміну від Петра III Монга, щодо існування якого вчені не мають сумнівів, «літописний» Петро Гугнивий потрапив до розряду міфічних персонажів; у дослідженні 1858 р. «О так называемой Кирилловой книге» О. І. Лілов висловив думку, яка досі вважається основною в оцінці цієї особи: «До вигадок і казок у цій статті належить сказання про Папу Латинського *Петра Гугниваго* <...> Судячи з того, як описується Петро Гугнивий в повніших списках історії відпадиння Латинів від східної Церкви, з більшою вірогідністю можна припустити, що це була особа вигадана» [Лілов : 189–190]. А. М. Попов, аналізуючи представлення особи Петра Гугнивого в полемічних творах, спрямованих проти вчення латинів, дійшов висновку: «Справді, марно дошукуватися, яка історична особистість приховується під вигаданим іменем “Петра гугниваго”» [Попов : 21]. У цей же період О. С. Павлов пише про те, що «крім свого імені, міфічний Петро Гугнивий нічим не зобов’язаний історичному» [Павлов : 25]. Версію щодо міфічного походження особи Петра Гугнивого поділяв М. І. Ивановський: «Насправді папи Петра гугнивого ніколи не було; — це особа вигадана, щоб у ній уособити відступи латинів» [Ивановский : 249].

Наводячи фрагменти Кириллової книги і Хронографа, О. І. Лілов обґрунтовує думку про те, що особу Петра Гугнивого було вигадано задля протиставлення її св. Апостолу Петру: «Петро Гугнивий <...> була особа вигадана; і вигадано її було з тією метою, щоб у ній уособити, об’єднати всі відступи і ересі, до яких схилилися Латини після відокремлення від Східної Церкви і якими дорікали їм Греки. Причина ж, з якої особа ця отримала ім’я Петра, могла полягати в тому, щоб протиставити Петра Гугнивого, представника всіх можливих ересей і неподобств Латинських, Апостолові Петру, якого Латини вважають своїм першим Папою» [Лілов : 190–191]. А. М. Попов убачає в міркуваннях О. І. Лілова раціональне зерно також тому, що Петра Гугнивого протиставлено св. Апостолу Петру в неопублікованій пам’ятці «Слово о немечскомъ прелщениі, како научи их гугнивыи Петръ ереси» (сп. XVI ст.), в основу якої покладено давню християнську легенду про спір во-

⁶ Наприклад, пам’ятка «Argyriou A. Remarques sur quelques listes grecques enumerant les heresies latines» нараховує 35 докорів на адресу латинів [Чичуров : 108].

лхва Симона з Апостолом Петром [Попов : 21–22]. О. С. Павлов доводить непереконливість позиції А. М. Попова, пояснюючи появу загадкового імені «звичайним прийомом візантійської полеміки (усної та письмової) — протиставляти церковним авторитетам <...> відомих давніх ересіархів з *таким самим іменем*» [Павлов : 24].

Попри те, що в літописі Петро Гугнівий виступає як папа римський («Петръ Гугнвиий со инѣми шедъ в Римъ. и пр(е)(с)т(о)ль въсхвативъ» — *988, ПВЛ -1, арк. 40), дослідники традиційно зараховують його до міфічних осіб, посилаючись на відсутність ⁷ відповідного імені в переліку церковних патріархів. Однак звернімо увагу на те, що римським папою Петра Гугнивого названо не тільки в літописній статті *988 р., а й у пізніших пам'ятках. Матеріал показав, що в сані римського папи, який з'явився після сьомого Вселенського собору 787 р. (Нікейський II собор), Петро Гугнівий фігурує в пам'ятках антилатинської спрямованості: «**имене(м) петръ и тѣ вѣ рѣчїж гжгнвиъ. и сътвориша его папож рїмѣвне <...> прѣльщени бывше ѿ того петра гжгнвиаго иже вы(с) и(м) папож**» (XI, сп. XV, Сл. Феод. о лат., 24–25); «бысть *papa* великаго престола Римскаго Петръ Гугнвиый» (О вере-1588, арк. 176); «По многих же папах бысть *papa* великаго престола Римскаго Петр Гугнвиый. Сей незаконный отверже веру христианскую» (Сказ. о лат.); «По многих же папах, бысть *papa* великаго престола Римскаго, Петр Гугнвиый. сей беззаконник отверг веру христианскую» (Крещ.Лат.1621); «врага и отступника веры христианския, Римскаго *papy* Петра Гугнвиаго» (Служ.Иос.1647); «Тому начальника поведаяют, Петра гугнвиаго *папежа*» (О вере-XVII); «*papa* Петръ Гугнвиый <...> “Безумный *papa!*” <...> *Папа* же посрамлен бысть» (Посл. Правов., 407); «беззаконный Петр гугнвиый, римский *papa*» (Чин от ереси); «О *pape* Петре Гугнвиом» (О папе-XVII).

М. Ю. Брайчевський зазначав, що «на території України і в Білорусії, які після розпаду Київської Русі потрапили під владу католицьких держав, легенди про Петра Гугнивого і папесу набули широкої популярності <...> У XVI ст. обидва сказання багаторазово використовувалися православними полемістами» [Брайчевський 1989 : 230]. Популярність новелістичних фабул про Петра Гугнивого П. В. Білоус пояснює проникненням елементів ренесансної новелістики в релігійно-полемічну літературу: «“Історія про одного папу” вдало покладена в контекст православно-католицької полеміки другої пол. XVI — першої пол. XVII ст., але не на рівні теоретико-богословських суперечок чи з'ясування політичних стосунків, а на рівні фольклорного пародіювання історії папства та лукавого блазнювання, що розраховано на масове сприйняття і поширення в такій “легкій” формі антипапських та антикатолицьких настроїв» [Білоус : 292].

Сюжет про Петра Гугнивого міститься не тільки в східнослов'янських, а й південнослов'янських пам'ятках; «сказання про Петра гугнивого як представника Латинських ересей <...> було поширене в Південних Слов'ян. Воно вміщене, між іншим, у старіших Сербських Требниках, у Чині прийняття

⁷ Іпатій Потій аргументує думку про те, що Петро Гугнівий — вигаданий персонаж, відсутністю серед римських пап особи на ім'я Петро: «Радъ быхъ вѣдаль, што то за Петръ Гугнвиый?! <...> отъ светого верховного апостола Петра почавши, большей двухъ сотъ папежовъ проминуло, а жадного зъ нихъ || (об. 55) не найдешъ, которого бы Петромъ звано» (Потій-1608, 220).

тих, хто приходить від Латинської віри» [Попов : 27]. У Посланні 1533 р. до угорського короля Яноша Запої сербський полеміст, агіограф, перекладач, ченець Хиландарського монастиря Гавриїл (др. пол. XV ст. — після 1535 р.) детально розповідає про міфічного папу Петра Гугнивого; листування Яноша Запої та Гавриїла збереглося в сербських списках 1558 р. та XVII ст., східнослов'янських списках XVI–XIX ст. [Турилов]. Петра Гугнивого названо папою в праці сербського архієпископа, митрополита Димитрія (1846–1930): «Окаянный латини во многи ереси впадоша <...> сия вся приемше от отца своего злейшаго сына сатаны, *папы Петра гугниваго*» (Дим. Серб.).

Обґрунтовані О. І. Ліловим, А. М. Поповим, О. С. Павловим версії щодо міфічного походження особи Петра Гугнивого тривалий час вважалися слухними. Як зауважила І. В. Ведюшкіна, «безглуздість перенесення імені реального александрійського патріарха кінця V століття на вигадану фігуру римського папи <...> майже повністю закрила для дослідників можливість побачити в даному фрагменті літописного тексту не вигадку, а плід дослідницької реконструкції, заснованої на реальному збігові досить істотних для історії Церкви обставин життя і діяльності двох персонажів» [Ведюшкіна : 312]. І все ж були зроблені спроби ототожнити Петра Гугнивого з одним із римських пап, зокрема висловлені припущення про те, що під іменем Петра Гугнивого «ховається» постать або папи Лева IX [Ивановский : 249], або папи Формоза [Ивановский : 250], або папи Лева III [Костромин : 117–120].

Здійснивши текстологічний аналіз листа патріарха Фотія, датованого 863 р. і адресованого Аскольду, М. Ю. Брайчевський не тільки спростував думку про пізнє походження пов'язаних між собою легенд про Петра Гугнивого і папесу Іоанну, а й дійшов висновку, що обидві легенди виникли на ґрунті реальних подій: «Як переконає історіографічний досвід, в основі подібних переказів <...> завжди лежать спогади про достовірні історичні події. Тому і в нашому випадку не бачимо підстав підозрювати джерелознавчу підробку або свідому інтерполяцію тексту» [Брайчевский 1986 : 38].

Варто звернути увагу і на контекстуальне оточення імені *Петръ Гоугнивыи* в християнських текстах. У «Старообрядницьких молельнях у Галацах» Петро Гугнивий згадується поряд з Формосом та Мартіном Лютером, більше того — у хронологічній послідовності: «Формось проклятый папиль, и Петръ Гугнивый, и Мартинъ Люторъ и прочие еретицы» [Яцимирский 1905 : 824]. Навряд чи міфічний персонаж може згадуватися в одному ряду з історичними особами — римським папою IX ст. Формозом і католицьким священником XVI ст. Мартіном Лютером.

ЛІТЕРАТУРА

- Барсов Н. Ересь, еретики. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т.* Санкт-Петербург, 1894. Т. 11а. С. 671–672.
- Барсов Т. Константинопольский патриарх и его власть над Русскою Церковью. Санкт-Петербург : Тип. П. А. Ремезова, 1878. I–VIII, 578, I–V с.
- Бенешевич В. Н. Предисловие. *Древнеславянская кормчая XIV титулов без толкований. Труд В. Н. Бенешевича. Изд. Отд-ния рус. яз. и словесности Императ. Акад. Наук.* Санкт-Петербург, 1906. Т. 1. С. I–V.
- Білоус В. Літературна медієвістика. *Вибрані студії : у 3 т.* Житомир : ПП «Рута», 2012. Т. 2. 428 с.
- Болотов В. В. Лекции по истории древней церкви. IV. Отд. III. *Приложение к*

- «Христианскому Чтению» за 1913–1918 гг. Петроград : Третья Гос. Тип., 1918. 599 с.
- Брайчевский М. Ю. Неизвестное письмо патриарха Фотия киевскому кагану Аскольду и митрополиту Михаилу Сирину. *Византийский временник*. Москва : Наука, 1986. Т. 47. С. 31–38.
- Брайчевский М. Ю. Утверждение христианства на Руси. Киев : Наук. думка, 1989. 295 с.
- Ведюшкина И. В. Петр Гугнивый и Петр Монг. *Диалог со временем*. 2004. № 12. С. 309–313.
- Вершинин К. В., Андрейчева М. Ю. Древнерусский этногенеалогический трактат (часть 2. Текстологический и источниковедческий комментарий). *Древняя Русь. Вопр. медиевистики*. 2020. № 1 (79). С. 81–96.
- Византийские императоры. Михаил. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона* : в 86 т. Санкт-Петербург, 1896. Т. 19а. С. 479–482.
- Вильгельм де Фрис. Православие и католичество. Противоположность или взаимодополнение? Брюссель, 1992. URL: <http://agnuz.info/app/webroot/library/81/379/page11.htm>. (дата звернения: 17.07.2020).
- Вселенский IV Собор [Халкидонский]. *Православная энциклопедия* / под ред. Патриарха Московского и всея Руси Кирилла. Москва : Церков.-науч. центр «Православная энциклопедия», 2010. Т. 9. С. 597–616. URL: http://www.pravenc.ru/text/155496.html#part_20. (дата звернения: 19.07.2020).
- Гергей Е. История папства. Москва : Республика, 1996. 463 с.
- Городилова Л. М. Историческая антропонимика XX—XXI вв. : направления и проблемы исследования. *Вестник Бурятского государственного университета. Педагогика. Филология. Философия*. Улан-Удэ. 2012. Спецвып. А. С. 79–83. URL: <https://cyberleninka.ru/article>. (дата звернения: 18.07.2020).
- Демин А. С. О художественности древнерусской литературы. Москва : Изд-во «Языки русской культуры», 1998. 848 с.
- Евагриј Схоластик. Церковная история. Кн. I–VI. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Evagrij_Sholastik/cerkovnaia_istoriya/#0_6. (дата звернения: 19.07.2020).
- Ершова И. И. О речи Философа в «Повести временных лет». URL: <https://istina.msu.ru/profile/IrinaErshova>. (дата звернения: 19.07.2020).
- Зуева О. В. Лингвокоммуникативная характеристика последователей латинской веры в древнерусской церковной полемике. *Вестник Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта*. 2014. Сер. 4. № 2. С. 26–30.
- Ивановский Н. И. Критический разбор учения безпоповцев о церкви и таинствах. Казань : Тип. Императ. Ун-та, 1892. 380 с.
- Карташев А. В. Вселенские Соборы. *Православие и современность. Электронная библиотека*. URL: <http://councils.pdf>. (дата звернения: 18.07.2020).
- Костромин К. Развитие антилатинской полемики в Киевской Руси (XI — середина XII в.) : Страницы истории межцерковных отношений. *Sanktum*. 2013. 141 с. URL: <http://kizhi.karelia.ru/library/ryabinin-2007/428.html>. (дата звернения: 18.07.2020).
- Кюршунова И. А. Антропоцентрический аспект семантико-мотивационной реконструкции региональной исторической антропонимии. *Науч. диалог*. 2016. № 11 (59). С. 54–75. URL: <https://cyberleninka.ru/article>. (дата звернения: 19.07.2020).
- Лилов А. О так называемой Кирилловой книге. Библиогр. изложение в отношении к глаголемому старообрядству. Казань : Изд. И. Дубровина, 1858. 241 с.
- Павлов А. Критические опыты по истории древнейшей греко-русской полемики против латинян. Санкт-Петербург : Тип. Императ. Акад. Наук, 1878. 210 с.
- Платонов И. В. Патриарх Фотий. 891—1891. Москва : Тип. Потапова, 1891. 147 с.
- Попов А. Историко-литературный обзор древнерусских полемических сочинений

- против латинян. (XI—XV вв.). Москва : Тип. Т. Рис, 1875. 417 с.
- Поснов М. Э. История Христианской Церкви (до разделения Церквей в 1054 г.). *Православие и современность. Электронная библиотека.* (Holy Trinity Orthodox School), (2002). URL: <http://history3.pdf>. (дата звернення: 17.07.2020).
- Похилько Н. П. «Речь философа» в Повести временных лет: вопрос функции и адресата. *Материалы по археологии и истории античного и средневекового Крыма.* 2016. Вып. 8. С. 408–454. URL: <https://cyberleninka.ru/article>. (дата звернення: 18.07.2020).
- Смольников С. Н. Антропонимия в деловой письменности Русского Севера XVI—XVII вв. : Функциональные категории и модальные отношения. Санкт-Петербург : Изд-во СПб. ун-та, 2005. 255 с.
- Тимофей III. Салофакиол. *Словарь по христианству / Авт. проект А. Колодина. Электронное издание.* URL: <http://religiocivilis.ru/hristianstvo/christ-t/4023-timofej-iii-salofakiol.html>. (дата звернення: 19.07.2020).
- Троицкий С. В. Кто включил папистическую схолию в православную Кормчую. *Богословские труды.* Москва : Изд-во Моск. Патриархии, 1961. Сб. 2. С. 5–61.
- Турилов А. А. Гавриил. *Православная энциклопедия* / под ред. Патриарха Московского и всея Руси Кирилла. Москва : Церков.-науч. центр «Православная энциклопедия», 2005. Т. 10. С. 207–208. URL: <http://pravenc.ru.pdf>. (дата звернення: 15.03.2020).
- Цыпин В., прот. Курс церковного права. Клин : «Христианская жизнь», 2004. 703 с.
- Чичуров И. С. Антилиатинский трактат киевского митрополита Ефрема (ок. 1054/55 — 1061/62 гг.) в составе греческого канонического сборника Vat. Gr. 828. *Вестн. Православ. Свято-Тихон. гуманитар. ун-та. Сер. I : Богословие. Философия.* 2007. Вып. 3. С. 107–132.
- Щапов Я. Н. Византийское и южнославянское правовое наследие на Руси в XI—XIII вв. Москва : Наука, 1978. 291 с.
- Яцимирский А. И. Славянские и русские рукописи румынских библиотек. Санкт-Петербург : Тип. Императ. Акад. наук, 1905. XL, 965 с.

ДЖЕРЕЛА

- ГАмарт. Книги временные и образные Георгия Монаха. *Матвеевко В. А., Щеголева Л. И. Временник Георгия Монаха (Хроника Георгия Амартала). Русский текст, комментарий, указатели.* Москва : Изд-во «Богородский печатник», 2000. С. 35–330.
- Дим. Серб. Книга Димитрия митрополита Сербского. *Старопоморское (федосеевское) согласие. Устав.* URL: [http://www.staropomor.ru/Ustav\(2\)/oborode.html](http://www.staropomor.ru/Ustav(2)/oborode.html). (дата звернення: 28.07.2020).
- ЕКорм. Древнеславянская кормчая XIV титулов без толкований. Труд В. Н. Бенешевича. *Изд. Отд-ния рус. яз. и словесности Императ. Акад. Наук.* Санкт-Петербург, 1906. Т. 1. V, 840 с.
- Косс. Коссович И. А. Древнегреческо-русский словарь. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 368 с.
- Крещ.Лат.1621 Соборное изложение 1621 года о крещении латынь. URL: http://www.synaxis.info/synaxis/8_law/h_misc/SobIzl.html. (дата звернення: 28.07.2020).
- ЛН Новгородская первая летопись младшего извода. По Комиссионному списку. *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов.* Москва ; Ленинград : Изд-во Акад. наук СССР, 1950. С. 101–427.
- ЛНик-1 Летописный сборник, именуемый Патриаршей или

- Никоновской летописью. *Полное собрание русских летописей*. Москва : «Языки русской культуры», 2000. Т. 9. 288 с.
- ЛР Радзивилловская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Ленинград : Наука, 1989. Т. 38. 178 с.
- ЛФеоф. Летопись византийца Феофана от Диоклетиана до царей Михаила и сына его Феофилакта / пер. с греч. В. И. Оболенского и Ф. А. Терновского. *Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете*. Москва : Университет. тип., 1884. Кн. 1. С. 1–32. URL: http://www.bashtina.org/?page_id=262. (дата звернення: 15.03.2020).
- Мамай-3 Сказание. III редакция. *Шамбинаго С. Повести о Мамаевом побоище*. Санкт-Петербург : Тип. Императ. Акад. наук, 1906. С. 38–73.
- Обличит. Обличительные списания против жидов и латинян. *Чтения в Императорском Обществе истории древностей российских*. Москва : Университет. тип., 1879. Кн. 1. С. 1–41.
- О вере-XVII Книга О вере. *Старопоморское (федосеевское) согласие. Устав*. URL: [http://www.staropomor.ru/Ustav\(2\)/oborode.html](http://www.staropomor.ru/Ustav(2)/oborode.html). (дата звернення: 27.07.2020).
- О вере-1588 О единой истинной православной вере... Соч. Острожского священника Василия 1588 года. *Русская Историческая Библиотека, издаваемая Археографическою комиссиею. Т. 7 : Памятники полемической литературы в Западной Руси. Кн. 2*. Петербург : Тип. А. М. Котомина и К, 1882. Стб. 633–938.
- О папе-XVII О папе Петре Гугнивом. *Исторические сборники XV—XVII вв. Описание Рукописного отдела библиотеки Академии наук СССР* / сост. А. И. Копанев, М. В. Кукушкина, В. Ф. Покровская. Москва ; Ленинград : Наука, 1965. Т. 3. Вып. 2. С. 237.
- ПВЛ-1 Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. Полное собрание русских летописей. Москва : «Языки русской культуры», 1997. Т. 1. С. 1–286.
- ПВЛ, ЛИ-3 Повесть временных лет по Ипатьевскому списку. *Полное собрание русских летописей*. Москва : «Языки русской культуры», 1998. Т. 2. С. 1–284.
- Посл. Правов. Шашков А. Т. Послание «правоверным» — новый памятник урало-сибирской старообрядческой литературы начала XVIII в. : атрибуция, текст, комментарии. *Старообрядчество в России (XVII–XX вв.) : Сб. науч. тр. / отв. ред. и сост. Е. М. Юхименко*. Москва : «Языки славянских культур», 2010. Вып. 4. С. 389–427.
- Потій-1608 Гармония Восточной Церкви с костелом Римским 1608 года. *Русская Историческая Библиотека, издаваемая Археографическою комиссиею. Т. 7 : Памятники полемической литературы в Западной Руси. Кн. 2*. Петербург : Тип. А. М. Котомина и К, 1882. Стб. 169–222.
- СДРЯ XI-XIV Словарь древнерусского языка (XI—XIV вв.). Москва : Рус. яз., 1988. Т. 1. 526 с.
- Сказ. о лат. Сказание вкратце о Латынех. *Русский Летописец (Хронограф) XVI в.* URL: <http://starajavera.narod.ru/letopisec.html>. (дата звернення: 15.03.2020).
- Сл.Нем.Прелщ. **Глово в немецкв(м) прельщенїи како наѣчи их гѣгнивыи**

	петръ ереси. Библиотека Соловецкого монастыря, Сол. 856/966, л. 204–212 об. URL: http://expositions.nlr.ru/ex-manus/Solovki_Manuscripts . (дата звернення: 28.03.2020).
Служ.Иос.1647	Служебник патриарха Иосифа. <i>Старопоморское (федосеевское) согласие. Устав.</i> URL: http://www.staropomor.ru/Ustav(2)/oborode.html . (дата звернення: 28.03.2020).
Сл. Феод. о лат.	Гло(в) Ѡца нашего Ѡеу(д)сіа, пеѡерскаго нгѡмена. къ нзаславѡ князѡ, ѡ л(а)т(н)нѡ(х). Яцимирский А. И. <i>Из славянских рукописей. Тексты и заметки.</i> Москва : Университет. тип., 1898. С. 23–27.
Чин от ереси	Чин от ереси приходящих к Церкви Христовой. <i>Старопоморское (федосеевское) согласие. Устав.</i> URL: http://www.staropomor.ru/Ustav(2)/oborode.html . (дата звернення: 28.03.2020).
ЕтноТрактат	Вершинин К. В., Андрейчева М. Ю. Древнерусский этногенеалогический трактат (часть 1). <i>Древняя Русь. Вопр. медиевистики.</i> 2019. № 1. С. 16–17.

REFERENCES

- Barsov N. (1894). Eres, eretiki. *Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Efrona : in 86 t.* (11a), 671–672. Sankt-Peterburg. [in Russian].
- Barsov T. (1878). Konstantinopolskiy patriarkh i ego vlast nad Russkoyu Tserkoviyu. Sankt-Peterburg : Tip. P. A. Remezova. [in Russian].
- Beneshevich V. N. (1906). Predislovie. *Drevne-slavyanskaya kormchaya XIV titulov bez tolkovaniy. Trud V. N. Beneshevicha. Izd. Otd-niya rus. yaz. i slovesnosti Imperat. Akad. Nauk.* Sankt-Peterburg, (1), I–V. [in Russian].
- Bilous V. (2012). Literaturna mediievistyka. *Vybrani studii :in 3 t.* Zhitomir : PP «Ruta». (2). [in Ukrainian].
- Bolotov V. V. (1918). Leksii po istorii drevney tserkvi. IV. Otdel III. (*Prilozheniye k «Khristianskomu Chteniyu» za 1913–1918 gg.*). Petrograd : Tretia Gos. Tip. [in Russian].
- Braychevskiy M. Yu. (1986). Neizvestnoye pismo patriarkha Fotiya kiyevskomu kaganu Askoldu i mitropolitu Mikhailu Sirinu. *Vizantiyskiy vremennik*, (47), 31–38. Moskva : Nauka. [in Russian].
- Braychevskiy M. Yu. (1989). Utverzhdeniye khristianstva na Rusi. Kyev : Naukova dumka. [in Russian].
- Vedyushkina I. V. (2004). Petr Gugnivy i Petr Mong. *Dialog so vremenem*, (12), 309–313. [in Russian].
- Vershinin K. V., Andreycheva M. Yu. (2020). Drevnerusskiy etnogenealogicheskiy traktat (chast 2. Tekstologicheskiy i istochnikovedcheskiy kommentariy). *Drevnyaya Rus. Voprosy mediievistiki*, (1), 81–96. [in Russian].
- Vizantiyskie imperatory. Mikhail. *Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Efrona : in 86 t.* (1896), (19a), 479–482. Sankt-Peterburg. [in Russian].
- Vilgelm de Fris (1992). Pravoslaviye i katolichestvo. Protivopozlozhnost ili vzaimodopolneniye? Bryussel. URL: <http://agnuz.info/app/webroot/library/81/379/page11.htm>. [in Russian].
- Vselenskiy IV Sobor [Khalkidonskiy]. *Pravoslavnyaya entsiklopediya. Entsiklopediya pod red. Patriarkha Moskovskogo i vseya Rusi Kirilla : svod znaniy po pravoslavliyu i istorii religii*, (2010), (9), 597–616. Moskva : Tserkovno-nauchnyy tsentr «Pravoslavnyaya entsiklopediya». URL: http://www.pravenc.ru/text/155496.html#part_20. [in Russian].
- Gergey E. (1996). Istoriya papstva : (Per. s veng.). Moskva : Respublika. [in Russian].

- Gorodilova L. M. (2012). Istoricheskaya antroponomika XX–XXI vv. : napravleniya i problemy issledovaniya. *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta. Pedagogika. Filologiya. Filosofiya*. (Spetsvyp A). 79–83. URL: <https://cyberleninka.ru/article>. [in Russian].
- Demin A. S. (1998). O khudozhestvennosti drevnerusskoy literatury. Moskva : Izd-vo «Yazyki russkoy kultury». [in Russian].
- Evagriy Skholastik. Tserkovnaya istoriya. Kn. I–VI. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Evagrij_Sholastik/cerkovnaya_istoriya/#0_6. [in Russian].
- Ershova I. I. (2016). O rechi Filosofa v «Povesti vremennykh let». URL: <https://istina.msu.ru/profile/IrinaErshova>. [in Russian].
- Zuyeva O. V. (2014). Lingvokommunikativnaya kharakteristika posledovateley latinskoy very v drevnerusskoy tserkovnoy polemike. *Vesnik Belaruskaga dzharzhaynaga yniviersiteta*. (Ser. 4), (2), 26–30. [in Russian].
- Ivanovskiy N. I. (1892). Kriticheskiy razbor ucheniya bezpopovtsev o tserkvi i tainstvakh. Kazan : Tip. Imperat. Universiteta. [in Russian].
- Kartashev A. V. (1994). Vselenskiye Sobory. *Pravoslaviye i sovremennost. Elektronnaya biblioteka*. URL: <http://councils.pdf>. [in Russian].
- Kostromin K. (2013). Razvitiye antilatinskoy polemiki v Kiyevskoy Rusi (XI – seredina XII v.) : Stranitsy istorii mezhtserkovnykh otnosheniy. *Sanktum*. URL: <http://kizhi.karelia.ru/library/ryabinin-2007/428.html>. [in Russian].
- Kyurshunova I. A. (2016). Antropotsentricheskii aspekt semantiko-motivatsionnoy rekonstruktsii regionalnoy istoricheskoy antroponomii. *Nauchnyy dialog*, (11), 54–75. URL: <https://cyberleninka.ru/article>. [in Russian].
- Lilov A. (1858). O tak nazyvayemoy Kirillovoy knige. Bibliogr. izlozheniye v otnoshenii k glagolemomu staroobryadstvu. Kazan : Izd. I. Dubrovina. [in Russian].
- Pavlov A. (1878). Kriticheskie opyty po istorii drevneyshey greko-russkoy polemiki protiv latinyan. Sankt-Peterburg : Tip. Imperat. Akademii Nauk. [in Russian].
- Platonov I. V. (1891). Patriarkh Fotiy. 891–1891. Moskva : Tip. Potapova. [in Russian].
- Popov A. (1875). Istoriko-literaturnyy obzor drevne-russkikh polemicheskikh sochineniy protiv latinyan. (XI–XV vv.). Moskva : Tip. T. Ris. [in Russian].
- Posnov M. E. (2002). Istoriya Khristianskoy Tserkvi (do razdeleniya Tserkvey v 1054 g.). *Pravoslaviye i sovremennost. Elektronnaya biblioteka* (Holy Trinity Orthodox School). URL: <http://history3.pdf>. [in Russian].
- Pokhilko N. P. (2016). «Rech filosofa» v Povesti vremennykh let : vopros funktsii i adresata. *Materialy po arheologii i istorii antichnogo i srednevekovogo Kryma*, (8), 408–454. URL: <https://cyberleninka.ru/article>. [in Russian].
- Smolnikov S. N. (2005). Antroponomiya v delovoy pismennosti Russkogo Severa XVI–XVII vv. : Funktsionalnyye kategorii i modalnyye otnosheniya. Sankt-Peterburg : Izd-vo SPb. un-ta. [in Russian].
- Timofey III. Salofakiol. *Slovar po khristianstvu / Avt. proyekt A. Kolodina. Elektronnoye izdaniye*, (2020). URL: <http://religiocivilis.ru/hristianstvo/christ-t/4023-timofej-iii-salofakiol.html>. [in Russian].
- Troitskiy S. V. (1961). Kto vlyuchil papisticheskuyu skholiyu v pravoslavnyuyu Kormchuyu. *Bogoslovskiyye trudy*, (2), 5–61. Moskva : Izd-vo Moskovskoy Patriarkhii. [in Russian].
- Turilov A. A. (2005). Gavriil. *Pravoslavnyaya entsiklopediya. Entsiklopediya pod red. Patriarkha Moskovskogo i vseya Rusi Kirilla : svod znaniy po pravoslavliyu i istorii religii*, (10), 207–208. Moskva : Tserkovno-nauchnyy tsentr «Pravoslavnyaya entsiklopediya». URL: <http://pravenc.ru.pdf>. [in Russian].
- Tsylin V. Kurs tserkovnogo prava. Klin : «Hristianskaya zhyzn'». 2004. [in Russian].
- Chichurov I. S. (2007). Antilatinskiy traktat kiyevskogo mitropolita Efrema (ok. 1054/55 — 1061/62 gg.) v sostave grecheckogo kanonicheskogo sbornika Vat. Gr. 828. *Vestnik*

- Pravoslavnogo Svyato-Tikhonovskogo gumanitarnogo universiteta. Seriya 1 : Bogosloviye. Filosofiya*, (3), 107–132. [in Russian].
- Shchapov Ya. N. (1978). Vizantiyskoye i yuzhnoslavianskoye pravovoye naslediyе na Rusi v XI—XIII vv. Moskva : Nauka. [in Russian].
- Yatsimirskiy A. I. (1905). Slavyanskiye i russkiye rukopisi rumynskikh bibliotek. Sankt-Peterburg : Izd. Imperat. Akademii nauk. [in Russian].

SOURCES

- GA_{mart}. Knigi vremennyye i obraznyye Georgiya Monakha Matveyenko V. A., Shchegoleva L. I. *Vremennik Georgiya Monakha (Khronika Georgiya Amartola). Russkiy tekst. kommentariy. ukazateli*. Moskva : Izd-vo «Bogorodskiy pechatnik». (2000), 35–330. [in Russian].
- Dim. Serb. Kniga Dimitriya mitropolita Serbskago. *Staropomorskoye (fedoseyevskoye) soglasiye. Ustav*. URL: [http://www.staropomor.ru/Ustav\(2\)/oborode.html](http://www.staropomor.ru/Ustav(2)/oborode.html). [in Russian].
- EK_{orm}. Drevne-slavyanskaya kormchaya XIV titulov bez tolkovaniy. Trud V. N. Beneshevicha. *Izd. Otdniya rus. yaz. i slovesnosti Imperat. Akad. i Nauk*. Sankt-Peterburg. (1906), (1). [in Russian].
- Koss. Kossovich I. A. Drevnegrechesko-russkiy slovar. Moskva : Knizhnyy dom «LIBROKOM». (2012). [in Russian].
- Kreshch. Lat. 1621. Sobornoye izlozheniye 1621 goda o kreshchenii latyn. URL: http://www.synaxis.info/synaxis/8_law/h_misc/SobIzl.html. [in Russian].
- LN. Novgorodskaya pervaya letopis mladshogo izvoda. Po Komissionnomu spisku. *Novgorodskaya pervaya letopis starshego i mladshogo izvodov*. Moskva ; Leningrad : Izd-vo Akad. nauk SSSR. (1950), 101–427. [in Russian].
- LNik-1. Letopisnyy sbornik, imenuyemyy Patriarshey ili Nikonovskoyu letopisyu. *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : «Yazyki russkoy kultury». (2000), (9). [in Russian].
- LR. Radzivilovskaya letopis. *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Leningrad : Nauka. (1989), (38). [in Russian].
- LFeof. Letopis vizantiytса Feofana ot Diokletiana do tsarey Mikhaila i syna ego Feofilakta / per. s grech. V. I. Obolenskogo i F. A. Ternovskogo. *Chteniya v Imperat. Obshchestve Istorii i Drevnostey Rossiyskikh pri Moskovskom Universitete*. Moskva : Universitetskaya tip. (1884), (1), 1–32. URL: http://www.bashtina.org/?page_id=262. [in Russian].
- Mamay-3. Skazanie. IIIya redaktsiya. *Shambinago S. Povesti o Mamayevom poboishche*. Sankt-Peterburg : Tip. Imperat. Akademii nauk. (1906), 38–73. [in Russian].
- Oblichit. Oblichitelnyya spisaniya protiv zhidov i latinyan. *Chteniya v Imperat. Obshchestve istorii drevnostey rossiyskikh*. Moskva : Universitetskaya tip. (1879), (1), 1–41. [in Russian].
- O vere-XVII. Kniga O vere. *Staropomorskoye (fedoseyevskoye) soglasiye. Ustav*. URL: [http://www.staropomor.ru/Ustav\(2\)/oborode.html](http://www.staropomor.ru/Ustav(2)/oborode.html). [in Russian].
- O vere-1588. O edinoy istinnoy pravoslavnoy vere... Soch. Ostrozhskago svyashchennika Vasiliya 1588 goda. *Pamyatniki polemicheskoy literatury v Zapadnoy Rusi. Kniga 2. Russkaya Istoricheskaya Biblioteka. izdavayemaya Imperat. Arkheograficheskoyu*

- kommissiyeyu*. Sankt-Peterburg. (1882), (t. 7), 633–938. [in Russian].
- O pape–XVII O pape Petre Gugnivom. *Istoricheskiye sborniki XV—XVII vv. Opisanіye Rukopisnogo otdela biblioteki Akademii nauk SSSR / sost. A. I. Kopanев, M. V. Kukushkina, V. F. Pokrovskaya*. Moskva ; Leningrad : Nauka. (1965), (3), (vyp. 2), 237. [in Russian].
- PVL–1 Povest vremennykh let po Lavrentyevskomu spisku. *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : «Yazyki russkoy kultury». (1997), (1), 1–286. [in Russian].
- PVL, LI–3 Povest vremennykh let po Ipatyevskomu spisku. *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*. Moskva : «Yazyki russkoy kultury». (1998), (2), 1–284. [in Russian].
- Posl. Pravov. Shashkov A. T. Poslaniye «pravovernym» — novyy pamyatnik uralo-sibirskoy staroobryadcheskoy literatury nachala XVIII v. : *atributsiya. tekst. kommentarii. Staroobryadchestvo v Rossii (XVII–XX vv.) : Sb. nauch. tr. / Otv. red. i sost. E. M. Yukhimenko*. Moskva : «Yazyki slavyanskikh kultur». (2010), (vyp. 4), 389–427. [in Russian].
- Potiy–1608 Garmoniya Vostochnoy Tserkvi s kostelom Rimskim 1608 goda. *Pamyatniki polemicheskoy literatury v Zapadnoy Rusi. Kniga 2 // Russkaya Istoricheskaya Biblioteka. izdavayemaya Imperat. Arkheograficheskoyu kommissiyeyu*. Sankt-Peterburg. (1882), (t. 7), 169–222. [in Ukrainian].
- SDRYa XI–XIV Slovar drevnerusskogo yazyka (XI–XIV vv.). Moskva : Rus. yaz. — Azbukovnik. (1988), (1). [in Russian].
- Skaz. o lat. Skazaniye vkrattse o Latynekh. *Russkiy Letopisets (Khronograf) XVI v.* URL: <http://starajavera.narod.ru/letopisec.html>. [in Russian].
- Sl.Nem.Prelshch. **ГЛОВО ѡ НЕМЕЦКѡМ(М) ПРЕЛЪЩЕНІИ ІАКО НАУЧИ ИХ ГЪГНИВЫИ ПЕТРЪ ЕРЕСИ.** *Rukop. k. XV v. Biblioteki Solovetskogo monastyrya*. Sol. 856/966, l. 204–212 ob. URL: http://expositions.nlr.ru/ex_manus/Solovki_Manuscripts. [in Russian].
- Sluzh.Ios.1647 Sluzhebник patriarkha Iosifa. *Staropomorskoye (fedoseyevskoye) soglasiye. Ustav*. URL: [http://www.staropomor.ru/Ustav\(2\)/oborode.html](http://www.staropomor.ru/Ustav(2)/oborode.html). [in Russian].
- Sl. Feod. o lat. **ГЛО(В) ѠЦА НАШЕГО ѠЕШ(Д)СІА, ПЕЦЕРСКАГО ИГЪМЕНА. КЪ ИЗАСЛАВЪ КНАСЪ, ѡ Л(А)Т(И)Нѡ(Х).** *Yatsimirskiy A. I. Iz slavyanskikh rukopisey. Teksty i zamtki*. Moskva : Universitetskaya tip. (1898), 23–27. [in Russian].
- Chin ot erezі Chin ot erezі prikhodyashchikh k Tserkvi Khristovoy. *Staropomorskoye (fedoseyevskoye) soglasiye. Ustav*. URL: [http://www.staropomor.ru/Ustav\(2\)/oborode.html](http://www.staropomor.ru/Ustav(2)/oborode.html). [in Russian].
- EtnoTraktat Etnogenealogicheskiy traktat. *Vershinin K. V., Andreycheva M. Yu. Drevnerusskiy etnogenealogicheskiy traktat (chast 1)*. Drevnyaya Rus. Voprosy medievistiki. (2019), (1), 16–17. [in Russian].

H. V. MEZHHERINA

National Aviation University
Kyiv, Ukraine
E-mail: anvamel@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8900-577X>

THE INFORMAL ANTHROPNYM ПЕТРЪ ГОУГНИВЫИ. 1

Article is devoted to finding out the motivational basis, reconstruction of reference connections, denotative features of an unofficial anthroponym *Петръ Гоугнивыи* available in the original and translated East Slavic written monuments (the Lavrenty chronicle, «Chronicle of George Amartol», «Old Slavonic Kormchaia of 14 titles» etc.). The anthroponym belongs to two people — Patriarch Peter III of Alexandria V century (Πέτρος Μογγός) and the «chronicle» Roman heresiarch IX century. It is assumed that Peter III got an unofficial name among the Monophysites during his lifetime. It is proved that the transition from the assessment of a person by physical disabilities to religious and ethical assessment, from the meaning 'who has a hoarse, vague voice' to the meaning 'heretic' reflected in the internal form of the unofficial proprial name Μογγός and its translation equivalent *Гоугнивыи*.

The use of an informal anthroponym in written monuments after the thirteenth century has been traced in connection with reconstruction of denotative features of an unofficial anthroponym *Петръ Гоугнивыи*. A number of discussion issues were considered, including the origin of «Philosopher's Speech», time of inclusion of the legend of *Петръ Гоугнивыи* in the chronicle, fact of existence of Pope IX century by name *Петръ Гоугнивыи*, ethnic roots of the heresiarch, etc. It was shown that Peter Huhnvyvy introduced into the Catholic faith a heretical teaching focused on pagan and Jewish dogmas. Denotation of second component in an unofficial name *Петръ Гоугнивыи* includes characteristics that appeared at rethinking the original semantics of Indo-European root *gou-(n-) and its continuants. Semantics of dissatisfaction, mockery, disrespect developed in East Slavic derivatives. The transition to cultural semantics has already taken place in a word-forming nest with a root **-гоу(г)-** at a time when the legend of Peter Huhnvyvy was included in the chronicle article * 988. The ethnocultural denotative components which are included in the content of the anthroponym *Петръ Гоугнивыи*, in its entirety coincide with the semantic structure of the word *heretic*. Combination of linguistic analysis with historical and cultural analysis, taking into account historical facts and information contained in apocryphal legends and scientific versions, gives reason to believe that the «chronicle» Peter Huhnvyvy was the real historical person.

Keywords: Kyiv Rus', unofficial anthroponomy, semantics, historical and cultural analysis, *Петръ Гоугнивыи*, Peter Mongus.

(Продовження див. у наступних номерах журналу)

Дата надходження до редакції — 16.09.20
Дата затвердження редакцією — 22.09.2020